

մասկոսի կուսակալութեան մէջն են նաեւ Լյուսաղէմ, Բեթղէհէմ, Վազարէթ, Սամարիա, Տիբերիա և Պալմիրայի աւերակները որ Սողոմոն շինած է կ'ըսեն, և հռովմէական կայսրութե ժամանակ մեծահարուստ քաղաք էր :

Եւրոստան ոչ երբեք բոլորովին Տաճկի տէրութե տակն եղաւ : Տիրաւոր և Եւրաբացիք յամառութե իրենց անկախութիւնը պաշտպանեցին . 1832^{ին} Սէհէմմէտ Եւրի այս ապստամբներս հնազանդեցնելու պատրուակաւ, Պարսն հրամանաւր հոն Լազիպտացի զօրաց բազմութիւ բանակ մը խաւրեց . բայց Սէհէմմէտ Եւրի, ինչպէս որ Լազիպտոսը Տաճկի տէրութեան անուամբը կառավարեմ ըսելով՝ ինքզինքը բացարձակ տէր հրատարակեց Լազիպտոսի, այսպէս ալ նաեւ Եւրոստանը իրեն սեպհականեց . բայց 1838^{ին} Տաճկի տէրութիւնը տեսնելով որ բնաւ ինքը ոչ բողոքոյ և ոչ ալ սպառնալեաց մտիկ կ'ընէր, բանակ մը զօրաց և պզտի նաւատորմիդ մը Սէհէմմէտ Եւրին գէմ խաւրեց . զօրքերը յաղթուեցան, նաւատորմիդն ալ ծովակալին մատնութեամբը անձնատուր եղաւ . այսպիսի աղիտից մէջ Տաճկաստան եւրոպական տէրութեանց դիմեց, և Եւրոպոյ, Ռուսաց, Եւստրիոյ և Բրուսիոյ օգնելովը կորսնցուցած երկիրները նորէն ստացաւ :

Դաւնասկոս քաղաքը :

Պամասկոս, որ հիմա ամենուն բերանը ցաւօք կը յիշուի, Եւրոստանի երևելի, հին և առաջին կարգի հետաքրնական քաղաքներէն մէկն է : Եւրաբանդահող դաշտավայրի մը կեդրոնը, անթիւ վազուկ ջրերով, հակալիւ բանանու և Սեծ Եւրապատին վերջին ծայրերը կ'ընայ, 80 հազարամէդր ծովէն հեռու :

Պամասկոսի հիմնադիր Եւրասամ նահապետը կը սեպուի, կամ առջի դարու նահապետներէն մէկը . իրեն պատմական անցքերուն գալով՝ մինչև Պալթի թագաւորութիւնը որոշ բան մը

չենք գիտեր . աս միայն յայտնի է որ Պալթի իր թագաւորութեան կէսերուն՝ բոլոր քաղքին տիրապետեց : Եւրոստանը Եւրոստան թագաւորը, Եւրայեւացւոց ձեռքէն յափշտակեց և բնակիչքը Սիւլագետք խաւրեց . անկէ ինչուան Եւրաբացւոց ծագումը՝ Պամասկոս ալ Եւրոստանի մէկալ քաղաքներուն նման, երբեմն Պարսից, երբեմն Յունաց, երբեմն հռոմայեւոց և երբեմն ալ Եւրեւելեան կայսերաց իշխանութեան տակ մտաւ . 633^{ին} Եւրաբացիք, որոնց հրամանատարն էր երևելին Պալէտ, երկայն պաշարմունքով առին զՊամասկոս . քաղաքը պաշտպանողն էր Եւրոստան անունով յոյն մը, որ իր արիասիրտ ճգամբը շատ մեծ անուն թողուց ապագայից առջև : Եւրոստան, իններորդ և տասներորդ դարերուն՝ Պամասկոս հետզհետէ նոր տէրեր և առաջնորդներ ունեցաւ : 1248^{ին} Եւրաբացիք Եւրոստանի և Պալթիոյ թագաւորին, և Պանրատոս Պերմանիոյ կայսեր, և ուրիշ քրիստոնեայ ասպետաց առաջնորդութեամբը երբ քաղքին տիրելու մօտ էին, յանկարծ հակալի և Սոսուլի իշխանները մեծազօր պատրաստութեամբ օգնութեան հասան քաղքին, որով քրիստոնեայք պաշարմունքնին թողլով ետ քաշուելու հարկադրուեցան : Եւրով մնաց դարձեալ Եւրաբացւոց ձեռքը, ու անկէ քանի մը տարիէն անցաւ Լազիպտոսի սուլթաններուն, որոնք ինչուան Եւրաբացիք Եւրեւելի թագաւորին ըրած ահեղ արշաւանաց ժամանակը ձեռքերնին պահեցին :

Եւրեւելի աշխարհակալը բոլոր հնդկաստանը նուաճելէն ետև յարձակեցաւ Եւրոստանի վրայ, և 1400^{ին} Պամասկոսին իշխելով բոլոր քաղաքը հիմնայատակ կործանեց . բնակիչքն ալ բոլոր թրէ անցուց, և միայն մէկ ազատոհմի խնայեց, նոյն տանը գլխաւորին Եւրին համար գերեզման մը շինել տուած ըլլալուն պատճառաւ . խնայեց նաեւ քանի մը ճարտարարուեստ հիւսնեւոր և Սմրղանտ տարաւ :

Լենկթիմուր Ղամասկոսէն ելելով Պաղտատու վրայ վազեց, որով Պաղտատ ալ Ղամասկոսէն ոչինչ նուազ թշուառ բաղդ մը ունեցաւ. վերջը Տաճկաց հետ սկսաւ կռուիլ, և 1402^{ին} Լենկիւրիի արիւնահեղ պատերազմին մէջ յաղթեց անոնց ու Պայազիտը գերի բռնեց, և առանց Եսորեստանը կարգի գնելու՝ աչքը Լըրեէքի վերջին սահմանացը վրայ դարձուց և զօրաւոր բանակով մը շինաստան վազեց:

Ղամասկոս երբ նորէն կամաց կամաց աւերակներէն սկսաւ գլուխը վեր առնել, Սելիմ Ա Պայազիտի որդին 1516^{ին} Եգիպտոսն ընկճեւէն և Սեմ լիւքներուն զօրութիւնը փճացնելէն ետեւ Ղամասկոսի ալ տիրեց: Լքասեան խաչաֆաներուն վերջինը՝ Եսորեստանն և անոր հետ իր տէրութեան մնացած մասերը Սելիմին թողուց, և անոր փոխարէն միայն Իսաճ պատուանունը ժառանգեց Սելիմէն, զոր փառաւոր հանդիսով Ղամասկոս ժողովուած մահմետականաց առջև շնորհեց իրեն Սելիմ, որով զինքը և իր յաջորդները ուրիշ մահմետական իշխաններէ աւելի փառաւորեց: Լնկէ ետեւ Ղամասկոս Եսորեստանի սրբազան քաղաքը եղաւ ուր կը դիմէին միշտ մահմետականաց եռանդնոտները. նաեւ մինչև ցայսօր Ղամասկոսի բնակիչքը մոլենախանձ են իրենց կրօնքին մէջ, և քիչ տարի է որ օտարազգի դեսպանք հրաման ունեցան հոն բնակելու:

Ղամասկոս քաղաքը գրեթէ 3 հազարամէդր երկայնութիւն ունի. երկու ժամ պէտք է բոլոր շրջակայքը քալելու համար. ամուր շրջապատ պատնէշ մը ունի որն որ Սելիմ Ա^{ին} ժամանակները շինուած է, Լքաբացուոց շինած պարբապին տեղւոյն վրայ՝ ու հիմա խեղճ վիճակի մէջ է: 18 դուռ ունի, որոնց իւրաքանչիւրն ալ պահպան ունին. ասոնց մէջ ամենէն աւելի հետաքրքրականը Ս. Պօղոսի դուռն է: Նամբաները նեղ և գէշ կերպով շինուած են. բայց երկու կողմանէ սալայատակ մոյթեր շինուած են՝ ի դիւրութիւն անցաւորաց.

տուները ընդհանրապէս հողաշէն կամ աղիւսակերտ են. արտաքուստ անպաճոյճ տեսք մը ունին՝ բայց ներսէն վայել չազարդ են և հարուստ. ամէնքն ալ գրեթէ ջրի խաղեր կամ աղբիւրներ ունին:

Ղամասկոս 60 մզկիթ կայ. մեծութեամբ և գեղեցկութեամբ առաջինն է Ս. Յովհ. Սկրտչի ըսուած քրիստոնէից հին եկեղեցին, ոյն որ ո՛ր և իցէ մեծ վտանգի մը ժամանակ կը փակեն. ասիկայ քրիստոնէից կանգնած տաճարներուն մէջ ամենագեղեցիկներէն մէկն է, որ սքանչելի է իր գեղեցիկ համեմատութեամբը, շքեղ գմբէթին և պաճուճազարդ միաբէնեոս համար: Սալիտ խալիֆան ճարտարութեամբ նորոգել տուաւ աս կրօնական յիշատակարանը, Տաճկաց Կիճրէթ թուականին 86 տարւոյն. ընդդէմ արևելեան սովորութեան դռները պղնձէ են:

Մահմետականք հին աւանդութեան մը համեմատ կը հաստատեն որ ՚ի կատարածի աշխարհիս Ս. Յովհ. Սկրտչի երկնքէն Ղամասկոսի մեծ մզկիթը պիտի գայ. Վրիստոս ալ Լըրուսաղեմայ Լսմէրի մզկիթը և Սէհէմէտ Սէքքէինը:

Վաղքին ուրիշ երևելի շէնքերն են Սեծ ֆալարը՝ որ միանգամայն կարաւաններուն իջևան է, ուր կրնան մինչև 1,500 ուղտ ճամբայ չեւած հոն ժողվուիլ. կուսակալին պալատը, Լքատար և Սիւլէյման փաշաներու ըսուած խաները. բաց ասոնցմէ՝ քաղքին վաճառականները 31 խան ունին որ լայն և ընդարձակ շտեմարանք են համբարուց: Ղամասկոսի մէջ 150 քաֆէէն աւելի կայ, և բոլոր Լըրեէքի մէջ գեղեցկութեան կողմանէ առաջիններն են:

Ղամասկոս ժողովատեղի է ուխտաւորաց՝ ուր շատ անգամ 40^{էն} 50,000 հոգի կը հաւաքուին Եւրոպայի, Եսիոյ Տաճկաստանի և Պարսկաստանի ամէն կողմերէն և միաբանութեամբ Սէքքէ կ'երթան. աս նուիրական կարաւանները առանձին տեղ մը ունին քաղքին արևելեան կողմը, քրիստոնէից գերեզմանատունէն 500 մէդր հեռու:

նոյն տեղւոյն մօտ՝ եկեղեցւոյ մը աւերակներ կան՝ որ ի յիշատակ Ս. Պօղոսի դարձին շինուած է :

Սեժ կարաւանէն զատ որ ռաճաշահի լմնալէն ետքը ճամբայ կ'ելլէ, ուրիշ երեք կարաւան ալ կայ որ տարին երեք անգամ Պաղտատ կ'երթան. ամէն 15 օր մէյմը չալէպ, և ամէն երեք ամիս մէյմը Վահիրէ :

Ղամասկոս շինուած դաշոյնները ատեն մը շատ անուանի էին. հիմա իրեն ճարտարութեան ձեռագործներն են օճառ, բամբակէ և մետաքսէ դիպակներ, ընչադեղ, համէտ, տեսակ մը անկուածոյ ժապաւէն և ոսկիազեայ դործուածքներ : Հոս կը դնենք Ղամասկոսի արուեստական վիճակագրութիւնը. 750 Ղամասկոսի շաւիմաղ կրպակաւորք կան. 200 թաշկինակի և նորելուկ բաներու. 98 ժապաւէնի. 70 գործաւուն դիպակներու վրայ զարդեր տըպելու կամ նկարելու համար. 185 գունաւորողք և թափիչք. 72 համէտ շինելու կրպակք. 78 ընչադեղի գործատունք և 43 ալ ծխախոտի :

Ղամասկոսի բնակիչքը ըստ լաւալէի է 180,000, որոնց 130,000՝ Սահմետականք են, 30,000 քրիստոնեայք, յոյնք և լատինք, և 20,000 հրեայք :

Հերձուածող Յոյնք իրենց համար առանձին եկեղեցի ունին, բայց ուղղափառք զուրկ են, որով ստիպեալ են իրենց կրօնական պաշտամունքը լատինաց ունեցած երեք մենաստաններուն մէջ կատարել՝ որոնցմէ մէկն է Սրբութեան Սրբութեանց, երկրորդը լաւարեանց որ Յիսուսեանց յաջորդեցին, և Ս եղարաւորացը : Հայերն ու Սորիք ունին իրենց առանձին եկեղեցիները, և հրեայք իրենց ժողովարանը : Ղամասկոս համանուն կուսակալութեան առաջին աթոռն է, ուր որ կը նստի առաջին կարգի հօլա մը. հոս կը նստի նաև Սնտիքայ յոյն պատրիարքը և 42 արքեպիսկոպոսութիւնք և եպիսկոպոսութիւնք կախումն ունին իրմէ. ատեն մը Ղամասկոսի կուսակալը ստիպեալ

էր գլուխ կենալ Սեբեքէ գացող ուխտաւորաց :

Ղամասկոսի դաշտագետինները զարդարեալ են սքանչելի պարտէզներով, նարնջենիներով, լիմոններով, կիտրոններով, և ուրիշ այլ և այլ ազգի ծառերով : Պարրատի գետը եօթն ճիւղ բաժնուած իր ականակիտ և անոյշ ջրերովը քաղաքն և պարտէզները կը թրջէ. ջուրը ճարտարութեամբ ամէն տեղ բաժնուած է, և քաղաքին առողջութեան պատճառ ըլլալէն զատ նաև զուարճութիւն է առ հասարակ քաղաքացեաց :

Լիբանուն :

Լյոս լեռս որ այնչափ նշանաւոր եղած է Ս. գրոց մէջ, Լլպեանց հետ բաղդատելով, ըստ բարձրութեան քան զայն շատ ստորին է. որովհետև իրեն լերանց միջին բարձրութիւնը ութէն տասը հազար ոտք է՝ ծովուն երեսէն առնելով : Հերմոն՝ որ աս լերանց մէջ ամենէն բարձրն է, հազիւ թէ 15,000 ոտք բարձրութիւն ունի :

Լիբանան Սիքերկրականին եզերքէն սկսելով, Պէյրութի մօտերէն, կը տարածուի մինչև Սորեստանի անապատները, Ղամասկոսի գեղեցիկ հովտէն անդին. կը բաժնուի ի իբրանան և ի հակարիբանան, և այն հովիտն որ այս լերանց երկու գօտիները իրարմէ կը բաժնէ, կը կոչուի ըստ նախնի Յունաց Կելեսիւրիա : Լիբանան անուանի էր հին ատեն իր մայրերուն համար ալ որ եղևինի տեսակ մըն է. բայց շինութեան փայտի նուազութեան պատճառաւ Լյաշակիք, Լքաբացիք և հաճիկք աս մայրերուն անտառները փաշտուցին, անանկ որ այսօրուան օրս այն անտառնի մայրերէն հազիւ թէ տասը կամ տասուերկուք մը կրնան մնացած ըլլալ, որոնք թերևս քիչ ատենէն անհետ ըլլան :

Լիբանան այնպիսի բարձրաւանդակ մըն է, որ խիստ զուարճալի դիրքեր ունի և մշակութեան խիստ յարմար է :